

УДК 331.556

Чуприна О.О.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ МОДЕЛІ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Розглянуто загальні закономірності розвитку міграційних процесів у різних регіонах. Визначено соціально-економічні моделі трудової міграції. Досліджено специфіку соціально-економічних моделей трудової міграції.

Ключові слова: трудова міграція, прикордонні регіони, міграційна політика.

The general laws of development of processes of migration in various regions are considered. The social and economic models of labour migration are determined. The specificity of social and economic models of labour migration is investigated.

Keywords: labour migration, border-line collaboration, politics of migration.

Розвиток процесів глобалізації і демократизація суспільного життя сприяли відкриттю для громадян значно ширших можливостей для виїзду, істотно активізувавши процеси трудової міграції. Число мігрантів у сучасному світі зростає з кожним роком. Згідно з експертними оцінками Організації Об'єднаних Націй у 2010 році число мігрантів склало 214 млн. осіб, а в цілому до 2050 року прогнозується зростання кількості міжнародних мігрантів до 405 млн. осіб. Поширення еміграційних та імміграційних процесів сприяє інтеграції України і її регіонів у світовий економічний простір, де обмін робочою силою повинен стати одним із напрямків міждержавного співробітництва. Міграційні процеси є важливим чинником розвитку прикордонних регіонів, оскільки здійснюючи вплив на економіку, народонаселення, міграції сприяють їх ефективному функціонуванню. Однак необхідно звернути увагу, що міграція може стати як елементом розвитку (наприклад, підвищити ефективність економіки прикордонного регіону), так і загрозою (спричинити соціальну напругу).

Значний внесок у вивчення прикордонних регіонів в рамках дослідження проблем інтеграційних процесів було зроблено такими науковцями, як: С.П. Глінкіна [1], М. І. Долішній [2], Л.Б. Вардомський [3]; розвитку міграційних процесів присвячені праці вітчизняних вчених, серед яких: Е. М. Лібанова [4], І.П. Майданік [5], О. А. Малиновська [6]. Однак, враховуючи складну природу міграційних потоків, загальні закономірності розвитку міграційних процесів у різних регіонах потребують додаткової уваги. Це надає змогу сформулювати певні соціально-економічні моделі, розуміння специфіки яких дозволяє розв'язати низку проблем, пов'язаних з розвитком трудової міграції.

Метою статті є оприлюднення дослідження специфіки соціально-економічних моделей трудової міграції.

Як свідчать результати досліджень, країни, з якими Україна має спільний кордон, характеризуються неоднаковими економічними і політичними умовами розвитку, різним рівнем залучення у глобальні процеси, що впливає на особливості прикордонного співробітництва.

Звертаючи увагу на геополітичні особливості розташування, є доцільним всі держави, з якими Україна має спільний кордон, об'єднати в дві великі групи: країни

Європейського Союзу та країни СНД. Це надає можливість говорити про два основних типи прикордонного співробітництва: європейський та з країнами СНД (пострадянський).

Наряду з розбіжностями прикордонного співробітництва постають певні відмінності прикордонних і транскордонних міграційних потоків, спрямованих у різні регіони, що надає можливість говорити і про відповідні основні соціально-економічні моделі трудової міграції: європейську та з країнами СНД (пострадянську).

У своєму новому складі (ЄС-27) Європейський Союз безпосередньо наблизився до границь України, що відіграє немаловажну роль в розвитку її прикордонних територій. Шість областей мають спільний кордон з Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією довжиною 1152 км (25 % від загальної величини сухопутних кордонів держави). Таким чином, Україна в силу свого територіального розташування опинилась між двома вагомими центрами глобальної міжнародної міграції – Європейським Союзом і Росією. Значна частина еміграційних і імміграційних потоків з України і до неї здійснюється до цих центрів міграції або через них (табл.1).

Як свідчать статистичні дані [7], Україна входить до першої світової десятки країн-донорів трудових ресурсів до Європи, Центральної Азії і країн СНД. Крім того, до першої десятки світових лідерів серед міграційних коридорів входять наступні: Росія – Україна; Україна – Росія, Казахстан – Росія, Росія – Казахстан, Узбекистан – Росія, Азербайджан – Росія. Так, в 2010 році пропускна спроможність міграційного коридору Росія – Україна склала 3,7 млн. осіб, а Україна – Росія – 3,6 млн. осіб. Необхідно зазначити, що мігранти використовують Україну як транзитну державу з метою спрямування до країн Європейського Союзу.

Таблиця 1

Основні дані щодо міграційних потоків з України і до неї за 2010 рік

Показники	Еміграційні потоки	Імміграційні потоки
Кількість мігрантів, тис. осіб	6 563,1	5 257,5
Частка мігрантів в загальній кількості населення, %	14,4	11,6
Основні країни призначення	Росія, Польща, США, Казахстан, Ізраїль, Німеччина, Молдова, Італія, Білорусь, Іспанія	X
Основні країни-джерела міграції	X	Росія, Казахстан, Білорусь, Узбекистан, Молдова, Киргизія, Таджикистан, Вірменія, Азербайджан, Грузія

за даними [7]

Слід звернути увагу, що незважаючи на розмаїття оцінок трудової міграції, всі вони засвідчують, що поїздки на заробітки стали типовими для багатьох українців і набули важливого суспільно-політичного і соціального значення. За оцінками соціологічного опитування Інституту соціології НАН України, досвід роботи за кордоном мають 36,8 % жителів західних областей, або більш ніж кожна третя родина, 26,4 % і 21,4 % мешканців, відповідно, центрального й східного регіонів, 15,4 % жителів південних областей [8, с. 146].

Глобальні економічні процеси, хвилі світової фінансової кризи можуть, з одного боку, у короткостроковій перспективі призвести до зниження попиту на трудових мігрантів у

розвинених країнах, з другого - через зменшення народжуваності, старіння населення та зростання дефіциту трудового потенціалу, європейські країни зацікавлені у надходженні робочої сили з-за кордону та розширення виробництва. Тобто розвиток економіки та забезпечення належного соціального розвитку здійснюється за рахунок активного використання праці мігрантів, в тому разі і з України, які збільшують пропозицію у певному кваліфікаційному сегменті на ринку.

Демографічна ситуація в країнах Європи спонукає ряд країн до активного залучання некваліфікованих сезонних працівників-мігрантів. Водночас, жорсткий міграційний контроль, суворий професійний відбір та конкуренція з мігрантами з інших країн є факторами, які значною мірою, у ряді сфер і галузей здатні обмежити міграційні потоки з України у розвинені країни світу.

Слід звернути увагу на розвиток спільної міграційної політики Європейського Союзу, для якої є характерними наступні тенденції: боротьба з нелегальною міграцією, заохочення іммігрантів з високим рівнем кваліфікації для створення конкурентоспроможної економічної системи. Країнами-членами досягнуто ряд угод про спрощення процедури прийому наукових кадрів з третіх країн.

Заслуговує на увагу позитивний досвід країн Європейського Союзу, які мають спільні кордони з Україною і значну увагу приділяють формуванню складових прикордонної безпеки шляхом удосконалення законодавства, системи логістики і прикордонної інфраструктури, формування нової міграційної політики і застосування правоохоронних санкцій до іноземців, активізації міжнародного співробітництва.

Пріоритетною задачею прикордонного співробітництва в Європейському Союзі є підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів в глобальній економіці, забезпечення стійкого економічного зростання при зближенні показників соціально-економічного розвитку регіонів-партнерів. Для Європейського Союзу його доцільність обумовлена необхідністю подолання периферійності своїх окраїн, створення для них сприятливих умов розвитку, а також можливістю розповсюдження певних норм і стандартів на сусідні країни.

Для України транскордонне співробітництво з країнами Європейського Союзу створює додаткові можливості, основними з яких є наступні: одержання певних інвестицій і технологій; активне включення в процеси європейської інтеграції; впровадження європейських технологій управління регіональним розвитком; ефективне вирішення проблем, пов'язаних з міграцією.

Необхідно зазначити, що внаслідок впливу вищезазначених чинників, активної роботи з нормативно-правового забезпечення процесів трудової міграції з країнами Європейського Союзу, європейська модель трудової міграції є у певному ступені контрольованою.

Однак, слід звернути увагу, що кожна країна Європейського Союзу зберігає за собою право самостійно вирішувати питання стосовно кількості іммігрантів, які будуть допущені на її територію. Дослідниками [9] неодноразово констатувалися значні відмінності, які існують між полярними підходами окремих країн Європейського Союзу до вирішення міграційної проблеми – від ліберальної готовності Іспанії та Португалії до масової легалізації зарубіжних працівників (яким скористались десятки тисяч українців) до жорсткої і консервативної політики Британії до депортації нелегалів. Така тенденція урізноманітнює і ускладнює взаємовідносини із країнами Європи стосовно міграційних питань.

Необхідно звернути увагу, що у жовтні 2008 року Україна та ЄС започаткували діалог щодо розроблення умов безвізових поїздок громадян України до ЄС, у рамках якого здійснювалась праця стосовно вироблення Дорожньої карти щодо впровадження

безвізового режиму з чітко визначеними заходами та умовами. Серед ряду питань слід виокремити боротьбу з міграцією. Однак слід зазначити, що припоном прийняття позитивного рішення є невирішеність міграційних питань. Зокрема, створення єдиного міграційного агентства; боротьба з нелегальною міграцією та виконання Україною Угоди про реадмісію.

Серед здобутків на шляху до безвізового режиму між Україною та ЄС слід відзначити апробацію та запровадження в рамках прикордонних територій України нового інструменту спрощення візової процедури з Угорщиною, Словаччиною та Польщею – місцевий прикордонний рух. Він уявляє собою спеціальний режим систематичного перетину кордону і перебування жителів прикордонних регіонів у визначеній прикордонній зоні сусідніх країн на підставі спеціального документа з метою родинного, соціально-культурного, туристично-оздоровчого, економічного, наукового спілкування. Важливим інструментом візових взаємин України та ЄС може слугувати ініціатива «Східне партнерство» [10].

Пострадянський напрям є привабливим для тих громадян, які під впливом ряду чинників віддали перевагу міграції до країн СНД. Серед основних з них слід відзначити наступні: географічна близькість, відсутність мовних бар'єрів, родинні зв'язки, спрощена процедура перетину державних кордонів, відсутність процесів адаптації до нового культурологічного, політичного середовища. При цьому найбільша кількість трудових мігрантів з України прямує до Росії, на другому місці – Казахстан, на третьому – Білорусь. В свою чергу, за експертними оцінками, близько 87 % офіційно зареєстрованих іммігрантів походять з країн СНД, переважно з Росії, Молдови, Узбекистану.

Необхідно звернути увагу, що пострадянська модель міграції характеризується специфічними соціально-економічними характеристиками, які обумовлені відсутністю, наприклад в Росії, дефіциту трудових ресурсів (виняток складають Москва, Санкт-Петербург і ряд крупних промислових центрів).

Проте, за даними Міністерства економічного розвитку Російської Федерації для зростання економіки держави необхідно залучення близько одного млн. трудових мігрантів (насправді їх залучається значно більше). Така значна потреба обумовлена, як мінімум наступними чинниками [11, с. 330]:

вигідність праці мігрантів для підприємців із-за нижчого рівня оплати і відсутності соціального пакету;

відмова з боку місцевого населення працювати на певних роботах в галузі важкої промисловості, металургії, будівництва.

Працевлаштування в країнах СНД значної кількості трудових мігрантів спричиняє конкуренцію на місцевих ринках праці і відповідні соціально-економічні наслідки. На жаль, переважно нелегальний характер трудової міграції призводить до частого порушення прав працівників-мігрантів в країні-реципієнті, викликає погіршення кількісних і якісних показників трудових ресурсів в Україні.

Крім того, така ситуація створює складну правову проблему працевлаштування мігрантів. З метою перешкодження нелегальній міграції Федеральна міграційна служба Російської Федерації з 1 січня 2007 року посилила міграційне законодавство.

Слід зазначити, що питанням поглиблення міжрегіонального співробітництва між прикордонними регіонами України і країн СНД, що є одним з факторів економічного розвитку, приділяється значна увага. Так, в Стратегії економічного розвитку Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 року зазначені наступні основні напрямки взаємодії, спрямовані на регіональний розвиток прикордонних територій і розв'язання проблем міграції [12]. Серед основних з них слід відзначити наступні:

поступове формування міждержавного регіонального ринку товарів, послуг, капіталу, робочої сили; встановлення прямих економічних зв'язків між регіонами; розвиток прикордонної торгівлі; розширення співробітництва в області сільського господарства, транспорту, інформаційних технологій і зв'язку; оптимальне економічне використання прикордонних територій, розвиток на цих територіях виробничої й соціальної інфраструктури; розвиток прикордонного туризму.

Необхідно зазначити, що як Європейський Союз, так і Росія на сучасному етапі впроваджують власну політику стосовно міграційних процесів. Ці факти потрібно враховувати Україні в процесі формування власної концепції і формування векторів співпраці, використовуючи певні переваги і можливості, в тому разі прикордонних регіонів.

Розглядаючи питання співпраці з країнами Європейського Союзу, О. Малиновська пропонує: «У контексті євроінтеграційних зусиль разом з Євросоюзом Україні необхідно розв'язувати низку серйозних міграційних проблем, які аж ніяк не обмежуються протидією транзитній нелегальній міграції з третіх країн, що сьогодні є основним предметом співробітництва з Європейським Союзом у відповідній сфері» [6, с. 95].

Слід зазначити, що Україні потрібно активніше долучатися до ініціатив Європейського Союзу і Росії, які безпосередньо або опосередковано стосуються питання розробки ефективної міграційної політики, в тому числі і вітчизняного прикордоння (табл.2).

Крім того, доцільним є продовження переговорів з державами - членами Європейського Союзу щодо застосування спрощеного режиму перетинання державного кордону громадянами України, зокрема тими, які проживають у прикордонних районах України; визначення переліку обставин, за яких може здійснюватися спрощений прикордонний контроль.

Таблиця 2

Основні ініціативи, які стосуються питання розробки ефективної міграційної політики України

Європейський Союз	Росія
Європейський інструмент сусідства і партнерства	Концепція міжрегіонального й прикордонного співробітництва держав – учасників Співдружності Незалежних Держав, затверджена Рішенням Ради глав урядів СНД від 15 вересня 2004 року
Місія Європейського Союзу щодо допомоги на кордонах	Конвенція по прикордонному співробітництву держав – учасників СНД, ухвалена Рішенням Ради глав держав СНД від 10 жовтня 2008 року
Тематична програма співробітництва з третіми країнами у серії притулку і міграції	Стратегія економічного розвитку Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 року
Створення єдиних візових центрів Європейського Союзу у третіх країнах	Концепція про співробітництво держав-учасниць СНД щодо протидії незаконній міграції (схвалена Рішенням Ради глав держав СНД від 16 вересня 2004 р.)

Таким чином, поширення міграційних процесів сприятиме інтеграції держави у світовий економічний простір, в якому обмін робочою силою має стати одним із напрямів

міждержавного співробітництва. Прикордонні регіони України, використовуючи свої географічні переваги для співробітництва в сфері праці і зайнятості, можуть використовувати прикордонні і транскордонні зв'язки. Необхідно звернути увагу, що особливості розвитку процесів міграції формують певні моделі, які характеризуються специфічними соціально-економічними характеристиками. Слід зауважити, що як Європейський Союз, так і країни СНД на сучасному етапі впроваджують власну політику стосовно міграційних процесів. Ці факти потрібно враховувати Україні в процесі формування власної концепції і формування векторів співпраці, використовуючи певні переваги і можливості, в тому разі прикордонних регіонів.

Європейська і пострадянська соціально-економічна модель трудової міграції породжує низку проблем, розв'язання яких потребує формування новітньої ефективної державної міграційної політики, спрямованої на інтеграцію прикордонних регіонів у міжнародний ринок праці, підвищення соціальної захищеності мігрантів, протидію нелегальній міграції шляхом укладання двосторонніх угод з країнами перебування українських громадян про тимчасове працевлаштування. Ця політика повинна враховувати світові тенденції і мати на меті інтеграцію України в міжнародну спільноту.

Література:

1. Страны Центральной и Восточной Европы – новые члены Европейского Союза: проблемы адаптации: [монография] / Под ред. С.П. Глинкиной. - М.: Наука, 2009. – 495 с.
2. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ-ХХІ століть: нові пріоритети / М.І. Долішній. – К.: Наукова думка, 2006. – 511 с.
3. Вардомский Л.Б. Российское порубежье в условиях глобализации: [монография] / Л.Б. Вардомский. – М.: Книжный дом “Либроком”, 2009. – 216 с.
4. Населення України. Трудова еміграція в Україні: [монографія] / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
5. Майданік І.П. Українська молодь на ринках праці зарубіжних держав: [монографія] / І.П. Майданік – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – 176 с.
6. Малиновська О.А. Західний вектор міграцій населення України та перспективи європейської інтеграції держави [Текст] / О.А. Малиновська // Міжнародна міграція та розвиток України в контексті європейської інтеграції: [Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції] / За заг. ред. О.С. Власика. – К.: ПП «Фоліант», 2008. – С. 82-97.
7. Статистический справочник «Миграция и денежные переводы» 2011 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.worldbank.org/prospects/migrationandremittances>.
8. Юськів Б.М. Імперативи політики управління міжнародною міграцією в Україні/ Б.М. Юськів // Грані. – 2010. - № 2 (70), с. 146 – 150.
9. Напрямки формування державної політики України у галузі виїзної трудової міграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crcfpu.org.ua>.
10. Європейська інтеграція України: поточна ситуація, завдання та пріоритети державної політики: [мат. засідання «круглого столу»] / за заг. ред. О. В. Снігир. – К.: НІСД, 2010. – 64 с.
11. Акімов Д.І. Соціальні основи трудової міграції: західна і східна моделі/ Д.І. Акімов // Актуальні проблеми економіки. - № 1 (115). – 2011, с.328-331.
12. Стратегия экономического развития Содружества Независимых государств на период до 2020 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cis.minsk.by>

*Рекомендовано до публікації
д.держ.упр. Ткачовою Н.М. 06.03.12*

*Надійшло до редакції
15.03.12*